

TÖRÖK ÁDÁM

Tankolás a levegőben?

Megjegyzések a magyar euróbevezetési stratégia feltételeiről és korlátairól

Az euró magyarországi bevezetésének időpontja sajnos erősen politikai üggyé vált, de Neményi Judit és Oblath Gábor példamutató tanulmánya sokat tett azért, hogy hosszabb idő után ismét előtérbe kerülhessen a szakmai mérlegelés (*Neményi–Oblath [2012]*). Látnunk kell, hogy az európai integráció folyamatában sokszor döntöttek el nyilvánvalóan szakmai kérdéseket elsősorban politikai alapon.¹ Előbb integrációs tagságra, majd pedig a monetáris unióba való felvételre tekintették például érettnek azt a görög gazdaságot, amely még formális értelemben is legfeljebb hónapokig felelt meg a szigorúnak gondolt, ám nem egyforma következetességgel alkalmazott csatlakozási kritériumoknak.

Ez a hozzászólás néhány, a vitában eddig kisebb figyelmet kapott elemzési szemponttal szeretne hozzájárulni az újabb magyar euróbevezetési stratégia lehetőségeinek vizsgálatához. Nyilván korai lenne a végkövetkeztetés előrebocsátása már ezen a helyen. Annyit mégis érdemes jelezni, hogy a reálgazdasági, ezen belül a versenyképességi felzárkózást nemcsak a sikeres euróbevezetés várt következményének, hanem bizony jelentős mértékben az előfeltételének is tekinthetjük (ehhez lásd *Rácz [2012]*).

Az euróövezet 2012-ben elmélyült válságának nyilvánvaló versenyképességi okai vannak. A valutaövezetet annak idején többek között az Európai Unió világgazdasági felzárkózásának a felgyorsítására hozták létre, de 2012-ben nem lehet vitatni, hogy maga az Európai Unió teret vesztett fő észak-amerikai és ázsiai versenytársaival szemben. Ez úgy történt, hogy közben folytatódott a fejlettségi és verseny-

¹ 1991 májusában egy ausztriai konferencián alkalmam volt hosszabban beszélgetni egy korábbi belga miniszterelnökkel, az 1970-es évek európai integrációs fejlődésének egyik kulcsfigurájával. Megkérdeztem a véleményét a volt kis KGST-országok uniós csatlakozásának a kilátásairól, amire akkor meghökkentőnek tűnő pesszimizmussal felelt: „Ebben az évtizedben semmiképpen sem.” Mire közbevettem, hogy tíz évvel azelőtt Görögország kevésbé volt fejlett gazdaság, mint 1991-ben a legjobban teljesítő átalakuló országok, mégis befogadták az integrációba. Egyetértett, de hozzátette, hogy „ezt a döntést elsősorban politikai alapon hoztuk. Önökkel kapcsolatban már nem fogunk ilyen hibát elkövetni.” Sajnos sem az EU, sem az euróövezet bővítésének menete nem igazolta az ő akkori prognózisát. Vagy az Európai Unió 2004 előtt felvett tagállamait eleve kivételnek tekintette?

képeségi differenciálódás a tagállamok között. Az északi tagországok, Hollandia, Németország és Ausztria helye egyre biztosabb a világgazdaság versenyképességi élmzőnyében, miközben egyes – inkább dél-, mint kelet-európai – tagállamok elmaradott országokra jellemző alsó pozíciókat foglalnak el a World Economic Forum (WEF) vagy az International Institute for Management Development (IMD) nemzetközi versenyképességi rangsorában.

Európa versenyképességi felzárkózásának sikertelensége több tagország példáján is azt mutatja, hogy a magyar közgazdaságtanban legalább a nyolcvanas évek eleje óta hangoztatott növekvő rés és jólét és a gazdasági teljesítmény között (ennek egyik metaforája a „koraszülött jóléti állam” fogalma) ma már különösen Dél-Európára igaz. Természetesen a görög példa áll az első helyen, és nem is csak a korábbi 15. havi fizetések, bőkezű szociális juttatások meg a formális és a ténylegesen működő adórendszer közötti óriási különbségek miatt.

A görög gazdaság kimondottan súlyos versenyképességi problémáit mindenekelőtt az szemlélteti, hogy az ország a World Economic Forum 2011–2012-es versenyképességi rangsorában a 90. helyen áll (Libanon és El Salvador között), miközben Spanyolországé a 36., Magyarorszáé a 48., Törökorszáé az 59., Romániáé pedig a 77. pozíció.²

A versenyképesség mikroszintjének vizsgálatakor abból indulhatunk ki, hogy a hasonló fejlettségű európai gazdaságok között Görögországban magas, de nem kiemelkedő a turizmus aránya a GDP-ből, 2011-ben 16,5 százalék.³ A szektor súlya még a spanyol és a portugál gazdaságban van jóval az uniós átlag felett, ami pedig az utóbbi két ország kedvezőtlen irányú ingatlanpiaci fejleményei miatt fontos tény.

A görög turisztikai versenyképességi mutatók aggasztó képet mutatnak.⁴ A turisztikai versenyképesség széles körben alkalmazott indikátora az átlagos első osztályú szállodai szobaár (WEF *Travel-Tourism* [2011] 458. o.). A görög árszint 2010-ben 159,3, a spanyol 122,4, a török 114,3, a portugál 110,8, a horvát 107,5, a bolgár 94,6 dollár volt. A fejlettebb regionális versenytársak közül az olasz 146,9 (tehát alacsonyabb a görögnél!), a francia pedig 176,5 dollár.⁵ Az idézett adatsor a görög gazdaság fizetésimérleg-javításának kulcságazatában számszerűsíti a versenyképességi alkalmazkodás egyik alapvetően fontos, de rövid távon nemigen teljesíthető mértékű követelményét: az árak jelentős leszorítását akkor is, ha ez jelentős belföldi költségcsökkentéssel és átmenetileg súlyos jóléti veszteségekkel jár. A jelenlegi körülmények

² Lásd WEF [2012]. Egy friss összehasonlító elemzés: *Török–Veres* [2012].

³ A megfelelő portugál adat 15,2, a spanyol 14,9, az olasz 3,9, a ciprusi 5,7, a török 10,9, a bolgár 12,9, a horvát pedig 11,0 százalék volt 2011-ben, az EU-átlag 7,9 százalék. A szektor teljes (közvetlen és közvetett) foglalkoztatási részesedése százalékban: 18,4 (görög), 17,8 (portugál), 12,7 (spanyol), 9,7 (olasz), 19,1 (ciprusi), 8,1 (török), 11,8 (bolgár), 28,3 (horvát), EU-átlag 8,5 százalék. *Forrás:* World Travel and Tourism Council.

⁴ Első helye egy szóban kapott adatsor kívánkoznék, de nem áll róla rendelkezésre pontos forrás, ezért csak nagy óvatossággal idézhető: az idegenforgalmi szektor átlagos óránkénti bérköltsége Görögországban 2011-ben 17 euró volt, Törökországban 7, Bulgáriában pedig csak 4 euró.

⁵ Az összehasonlítható magyar adat 92,3 dollár volt, amelyet a megcélzott vevőkör más jellege miatt nyilván csak tájékoztató jellegűnek tekinthetünk.

között csak ez a „belső leértékelés” lenne járható út a görög gazdaságban, hiszen valutaleértékelésre nincs lehetőségük.

A vitaindító cikk a görög gazdaság egészére utaló költség-versenyképességi adatokat idéz. Az 1999 és 2008 közötti időszakra mutatja meg a versenyképesség súlyos romlását, és szembeállítja ezt Írország ellenkező irányú, azaz sikeres alkalmazkodási folyamatával (*Neményi–Oblath* [2012] 604. o.). Kérdés azonban, hogy a szűken értelmezett költség-versenyképesség javítása mennyiben tekinthető a sikeres kínálati oldali alkalmazkodás alapvető előfeltételének – illetve hogy ez a javulás milyen mértékben érhető el elsősorban a monetáris politika eszközeivel.

A szakirodalomban gyakori, hogy a kínálati oldal sikeres alkalmazkodásának elmaradását a valutaleértékelés lehetőségének hiányával magyarázzák a gyenge versenyképességű euróövezeti országokban – a fentiekben erre már utaltam. Biztos, hogy ez minden esetben igaz, de nem valószínű, hogy az egyedüli vagy a meghatározó oknak tekinthető. Jelentős szerepe van a termelékenységnövelési lehetőségeknek is, de a turizmus komoly (és az ipar gyenge) szerepe a görög gazdaságban valójában éppen gátolja ezek kihasználását. A gazdaságszerkezeti átalakulások irodalmának már az egyik legkorábbi darabja (*Fourastié* [1949]) is rámutatott arra, hogy a munkaerő-igényes, és nem automatizálható szolgáltatási területeken – ő a fodrászok munkáját említette példaként – a termelékenység folyamatos növelésének erős technikai korlátai vannak. Éppen ebből az okból ajánlotta azt, hogy a kevésbé fejlett országok először iparosítással, ne pedig azonnal a szolgáltató szektorra koncentrálnak, válasszák ki a termelékenységnövelésre építő gazdaságfejlesztés megfelelő útját.

Ez a gondolatmenet a következő ponton kapcsolódik a *Neményi–Oblath* [2012] cikkhez. A szerzőpáros felhívja a figyelmet arra, hogy a termelékenység növekedéséhez képest túl gyors béremelkedés versenyképességi problémákat okoz (593–594. és 677. o.), de ebben az összefüggésben nem említene korábbi országpéldákat az euróövezetből. Görögország esete viszont azért jelent nagyon erős figyelmeztetést, mert ott az euró bevezetése csaknem egy évtizeden át úgy húzta felfelé a béreket, hogy ezt – nemcsak árfolyam-, hanem az előbb említett strukturális okok miatt is – nem tudta követni a termelékenység megfelelő növekedése. A reálkonvergenciát nem lehet „megelőlegezni” a szerzők egyik tézise szerint (578. o.). A görög példa ezt azzal támasztja alá, hogy a strukturális előfeltételek hiányában nemcsak „megelőlegezni” nem lehet a reálkonvergenciát, hanem középtávon reálisan még számítani sem lehet rá.

Ezzel tulajdonképpen azt állítom, hogy a maastrichti kritériumrendszert ki kellene egészíteni egy olyan mutatóval, amely valamelyest megbízható módon ábrázolná tudnánk a csatlakozni kívánó országok középtávú termelékenységnövekedési és így GDP-növekedési potenciálját. Mivel a magyar gazdaság potenciális növekedési rátája 2008 óta minden valószínűség szerint leszálló ágban van, e pótlólagos feltétel bevezetése még jobban kitolná Magyarország csatlakozási céldátumát, illetve növelné a teljesítendő gazdaságpolitikai feladatok mennyiségét.

A bővebb maastrichti kritériumok sora azonban még így sem lenne teljes. A görögötől alapvetően különböző spanyol és ír (valamint részben a portugál) kudarc arra

figyelmeztet, hogy a pilótajátékokhoz tartalmilag hasonló ingatlanpiaci vagy egyéb – a gazdasági növekedést átmenetileg ösztönző, később azonban tömeges fizetés-képtelenséget okozó – buborékok még a kiegyensúlyozott költségvetési gazdálkodást folytató országokat is mélyen megrendíthetik, ha a buborék kialakulását nem jelzi előre semmi. Ingatlanpiaci buborékokra 2008 előtt ugyancsak számos példa volt a fejlett országokban. Így Belgiumban a nyolcvanas évek első felében, az Egyesült Államokban a kilencvenes évek elején,⁶ illetve a kétezres évek első felében is.

Ezeknek a buborékoknak a kipukkadása súlyos makrogazdasági következményekkel járt, de a GDP-hez viszonyított kisebb arányuk miatt nem fenyegetett a kezelhetetlen pénzügyi válság veszélyével. Az is igaz, hogy egyik esetben sem táplálta a buborékot az euróövezet perifériáján tapasztalt mesterségesen nyomott kamatszint, illetve többféle promóciós eszközzel és gazdasági alap nélküli kedvezményekkel felfújt ingatlankereslet.⁷

A buborékok kialakulását azonban többféle elemzési eszközzel előre lehetett volna látni, például az építési engedélyek számának alakulása vagy a bankok által befogadott hitelkérelmek növekedése, esetleg a közüzemi fejlesztések hirtelen megugrása alapján. Valószínű, hogy helyi és esetleg országos politikai érdekek is akadályozták a megfelelő előrejelzések elkészítését vagy közzétételét, a maastrichti kritériumok pedig az adott formájukban nem tudták tükrözni a buborékok képződését.

Megfontolást érdemelne tehát a maastrichti adósságkritérium átalakítása vagy bővítése. Az „implicit államadósság” fogalma két tételből állna: 1. a hagyományosan értelmezett, a kormányzat által elismert államadósság a „60 százalékos” maastrichti kritérium szerint, illetve 2. azoknak a magánadósságoknak valószínűségi alapon becsült része, amelyekért az államnak – vagy végső soron egy nemzetközi szervezetnek – kellene helytállnia. Ide nemcsak a közületi adósság belföldi buborékképződés miatti kockázatait kellene beszámítani, hanem azokat az adósságkockázatokat is, amelyek belföldi tulajdonú pénzügyi intézetek külföldi pénzügyi műveleteinél (mint a francia nagybankok görög államkötvény-vásárlásai) keletkezhetnek vagy válhatnak nyilvánvalóvá.

A maastrichti kritériumok fenti értelemben vett bővítésének természetesen elsősorban akkor lenne értelme, ha sikerülne stabilizálni az euróövezetet, és akkor is mindenekelőtt az övezetbe újonnan csatlakozó országok jobb megrostálása érdekében. Nyitva maradna azonban a már felvett tagországok „megfegyvelésének” kérdése. Ez azonban csak érintőlegesen tartozik jelenlegi témánkhoz, mert majd az európai unióbeli, szűkebben az euróövezetre vonatkozó gazdaságirányítás (*economic governance*) hatékony rendszerének kialakítása adhatja meg rá a megfelelő választ (lásd *Benczes* [2012]).

⁶ Ez vezetett a regionális (szövetségi tagállami) takarékpénztári rendszer (Savings and Loan Associations) tömeges csődjéhez.

⁷ A spanyol (és részben a portugál) szigeteken és más tengerparti területeken egyre feltűnőbb volt, hogy nagyon költséges infrastrukturális fejlesztéseket igénylő, normális esetben építkezésre alkalmatlan területekre ezrelv adtak ki építési engedélyeket. A helyi politika/közigazgatás, az építőipar és a pénzügyi intézetek nem transzparens összjátékát azonban csak igen ritka, elszigetelt esetekben követte bűnvádi eljárás.

A hatékony gazdaságirányítás kérdéséhez erősen kapcsolódik a szuverenitás ügye. Több magyar szerző emiatt óvatos, mert az ország politikai és gazdasági mozgásterének jelentős csökkenésétől tart, vagy – valószínűleg erre a fenntartásra utalva – hangsúlyozza, hogy az euró hazai bevezetéséhez először megfelelő társadalmi egyetértést kellene teremteni (Bod [2012]).

A szuverenitási probléma azonban először az euróövezet válságának megoldási lehetőségeit korlátozza. A tagállamok jogi önállósága elvben megengedi, hogy a csőd-helyzetből való esetleges kimentésük után is folytassák felelőtlen gazdálkodásukat, hiszen a rendszerben nem létezik „*ultima sanctio*”.⁸ Közgazdász természetesen nem mondhat megalapozott véleményt az eladósodás közjogi korlátai szorosabbra húzásának lehetőségeiről. Mégis megfontolásra érdemes, hogy a tagállami szuverenitás bármilyen korlátozása (vagy annak a lehetősége) nélkül milyen ösztönzőkkel lehetne megakadályozni azt, hogy uniós vagy euróövezeti tagországok továbbra is – vagy majd a jövőben – súlyos eladósodást vállaljanak abban bízva, hogy valamilyen formában úgylis megérkezik majd a közösségi mentőöv.

E probléma teljes megoldása egyelőre lehetetlennek tűnik, mert az eladósodás korlátozására irányuló törekvések valamely ponton biztosan beleütköznek a nemzeti szuverenitás maradéktalan fenntartásának igényébe. Nem jelentenek igazi megoldást a lengyel típusú – egy bizonyos adósságráta túllépését elvben kizáró – adósságszabályok sem. Az eddigi tapasztalatok szerint ugyanis az ilyen konstrukciókat alkalmazó országokban az adósságráta küszöbértékéhez közeledve előtérbe kerülnek a kreatív könyvelés makroszintű technikai, azaz kiadási tételek tűnnek el, illetve újabb bevételi tételek keletkeznek az államháztartás és az állami szektor közötti határok nem teljesen egyértelmű megvonása vagy értelmezése miatt.

A magyar euróbevezetés feltétlenül helyes stratégiai célját tehát úgy értelmes fenntartani, ha közben tisztán látjuk: a magyar gazdaság és társadalom jócskán változni fog a következő években, miképpen az euróövezet szabályrendszere és gazdasági teljesítménye, valamint egyensúlyi helyzete is. Magyarországnak egyoldalúan törekednie kell a csatlakozási feltételek teljesítésére, közben azonban célszerű figyelnie arra is, hogy mennyiben változik a befogadó fél.

A helyzet körülbelül olyan, mint amikor egy repülőgép tankol a levegőben, de úgy, hogy az üzemanyag-szállító gép a sokkal rugalmasabb és nagyobb teljesítményű szerkezet. Úgy kell egymás közelébe sorolniuk és a tankolás közben együtt haladniuk, hogy a közös pálya elérése s megtartása a benzinre váró gép számára jelent sokkal nagyobb illeszkedési és követési feladatot – mégpedig a zuhanás jelentősen magasabb valószínűsége mellett. Tankolnia viszont mindenképpen kell.

⁸ Egy vállalatot fel lehet számolni, ha csődbe kerül. Ugyanilyen helyzetbe jutott ország azonban természetesen nem szűnhet meg, de még szuverenitásának akár a minimális korlátozása is gyakorlatilag kizárható. Gondoljunk csak azoknak az ötleteknek a teljes elutasítására, amelyek szerint az euróövezet legmélyebb pénzügyi válságba jutott országaihoz uniós pénzügyminisztert kellene kirendelni. Sőt igen erős legitimációs kritikák érik az olyan kormányok megalakítását is, amelyek szakértőkből állnak, és a megválasztott parlamenttől, ám nem új választásokon nyerték el demokratikus felhatalmazásukat (mint például a Monti-kormány Olaszországban).

Hivatkozások

- BENCZES ISTVÁN [2012]: Kormányzás és kormányozhatóság. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 690–694. o.
- BOD PÉTER ÁKOS [2012]: Az euró átvétele nem pénzügyi, hanem nemzetstratégiai döntés. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 695–698. o.
- FOURASTIÉ, J. [1949]: *Le grand espoir du XXe siècle*. Presses Universitaires de France, Párizs.
- NEMÉNYI JUDIT–OBLATH GÁBOR [2012]: Az euró bevezetésének újragondolása. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 569–684. o.
- RÁCZ MARGIT [2012]: Az euróövezeti csatlakozástól ne várjunk reálgazdasági felzárkózást! *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 6. sz. 726–729. o.
- TÖRÖK ÁDÁM–VERES ANITA [2012]: Versenyképesség és hitelképesség. Rangsorok és minősítések. Debreceni Egyetem KTK gazdaságpolitikai kerekasztal-konferencia, Debrecen, április 13.
- WEF [2012]: *The Global Competitiveness Report 2011-2012*. World Economic Forum, Genf, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf.
- WEF TRAVEL-TOURISM [2011]: *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011. Beyond the Downturn*. World Economic Forum, Genf, <http://www.weforum.org/issues/travel-and-tourism-competitiveness>.